

VU Research Portal

Muziek en spel in het dovenonderwijs

Rietveld-van Wingerden, M.

published in

Lessen. Periodiek van het Nationaal Onderwijsmuseum
2011

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Rietveld-van Wingerden, M. (2011). Muziek en spel in het dovenonderwijs. *Lessen. Periodiek van het Nationaal Onderwijsmuseum*, 6(2), 9-13.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Muziek en dans in het dovenonderwijs

Muziek en dans zijn activiteiten die men op het eerste gezicht niet verwacht op een school voor kinderen met een ernstige auditieve beperking. Deze kinderen missen immers het gehoorzintuig om klanken te kunnen waarnemen, laat staan om daarop ook nog te kunnen bewegen. Toch zijn daarmee belangrijke experimenten gedaan, die in binnen- en buitenland tot navolging hebben geleid. Dat gebeurde op het katholieke doveninstituut in St-Michielsgestel in 1940 en de jaren erna. De methode werd aanvankelijk door andere dovenonderwijzers met argusogen bekeken, maar men moest al spoedig erkennen dat de resultaten verbluffend waren. In dit artikel bespreek ik waaruit de methode bestond en welke opvattingen daaraan ten grondslag lagen.

*tekst Marjoke Rietveld-van Wingerden beeld jaarverslagen Instituut voor Doof-
stommen Sint Michielsgestel.*

1. Rietveld-van Wing-erden & Tijsseling, 2010, 85-99, 131-136; Buyens, 2005, 197, 250-252.
2. Rietveld-van Wing-erden & Tijsseling, 2010, 196-97; Van Drunen, 2003, 13-34.

SPREKEN OF GEBAREN?

Na 1850 vond een omwenteling plaats in het onderwijs aan kinderen met een auditieve beperking. Lag voorheen de nadruk op gebaren gecombineerd met lezen en schrijven, de in 1853 gestichte school in Rotterdam legde het accent op spreken in plaats van gebaren. Gebaren dienden zoveel mogelijk te worden tegengegaan, omdat die kinderen zouden belemmeren geheel op het spreken te vertrouwen. Gaandeweg gingen ook andere dovenscholen daartoe over. Spreken zou meer de communicatie met horenden bevorderen dan gebarentaal en daarmee ook de integratie van doven in de samenleving. Het derde internationale congres van dovenonderwijzers in Milaan in 1880 maakte definitief de keuze voor de spreektaal.

Het leren spreken was echter een moeizaam proces en vergde intensief taalonderwijs, dat begon met het instuderen van de afzonderlijke klanken. De spiegel was daarbij een belangrijk hulpmiddel. De leerling deed dan de mondstand van de leerkracht of logopediste na, terwijl het voelen aan bijvoorbeeld het strottenhoofd en het hoofd het kind hielp om de juiste klank uit te spreken. Klanken en geluid in het algemeen vibreren immers in de harde delen, zoals de botten die dicht bij de mond liggen. Hetzelfde principe, het voelen van geluid zou later een rol spelen in het muziekonderwijs aan doven.¹

Toen in de twintigste eeuw geluidsapparatuur tot ontwikkeling kwam leek de keuze voor de spreektaal definitief. Een probleem bleef echter het vrij monotone praten en het goed plaatsen van de klemtoon. Het in 1840 gestichte katholieke doveninstituut in St-Michielsgestel introduceerde mede daarom in 1940 muziek en dans om kinderen gevoel voor maat en ritme aan te leren. Als dat zou slagen dan zouden kinderen ook melodieuzer kunnen gaan spreken.

SAMENWERKING MET DE WETENSCHAP

Psychologie kwam in de eerste helft van de twintigste eeuw als academische discipline tot ontwikkeling. Deze was toen bij uitstek gericht op de praktijk van de hulpverlening en het onderwijs, inclusief het speciaal onderwijs. Daarom waren er verschillende samenwerkingsverbanden tussen academische psychologen en dovenscholen. Een ervan was die tussen het doveninstituut in St-Michielsgestel en de psycholoog F.J.Th. Rutten die verbonden was aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen. Zo stelde Rutten in 1940 Nan Oomen aan als psycholoog. Zij was toen net afgestudeerd. Deze medewerkster zou een non-verbale intelligentietest gaan ontwikkelen. De toen bestaande tests zouden een te grote achterstand bij dove kinderen signaleren – gemiddeld zo'n drie jaar – , maar volgens Rutten was dat ook omdat de bestaande teveel een beroep deden op verbale vermogens. Oomen ontwikkelde een test, die niet alleen het denken onderzocht maar ook de waarneming van vormen, het begrijpen van concrete samenhang, het vermogen tot abstractie en aandachtsconcentratie en het geheugen. Jarenlang is deze SON-test gebruikt, niet alleen bij kinderen met zintuiglijke beperkingen maar ook bij andere groepen. SON staat hier voor Snijders-Oomen, de beide psychologen die jarenlang aan de test hebben geknutseld en hem hebben gestandaardiseerd.² Op aanraden en initiatief van de hoogleraar Rutten begon het katholieke doveninstituut in 1940 met proeven om ook dove leerlingen in aanraking te brengen met muziek. Daarmee waren al goede resultaten bereikt in het buitenland, maar muziek werd daar vooral benut voor het maat- en ritmegevoel en het onderscheiden van hard en zacht. Rutten verwachtte dat er meer mogelijk was dan dat. De aanstelling als dovenonderwijzer in

Linker pagina - voelen aan de radio en zo de trillingen ervaren, circa 1950

Rechter pagina - de onderwijzeres geeft uitleg over de stand van de voet in een danspasje, circa 1950

dat jaar van de priester A. van Uden, die net zijn opleiding aan de pauselijke muziekschool in Rome had afgerond, was in dit verband een goede greep. Hij zou het muziekonderwijs aan doven tot grote hoogten voeren.

GENIETEN VAN MUZIEK

Van Uden was een echte muziekliefhebber. Graag zou hij dove kinderen wat meer levensgeluk gunnen door middel van muziek. Muziek zou bovendien een goede invloed hebben op hun gevoelsleven, dat men in die dagen als zeer zwak beschreef. Het opvoeden van kinderen was immers niet alleen een cognitief gebeuren, maar moest de hele persoonlijkheid van het kind betreffen. De toenemende perfectionering van geluidsapparatuur zou het horen van geluid, zelfs bij ernstig dove kinderen steeds meer mogelijk maken. Maar ook kinderen die desondanks toch niets hoorden, zouden wel kunnen genieten van het vibratiegevoel. Dat had men al eens opgemerkt bij doven die bijvoorbeeld de radio hard aanzetten en er dan plezier in hadden het apparaat te betasten.³ Met name dit vibratiegevoel, dat vaak resoneerde in het hele lijf, was van invloed op de stemmingen van de deelnemer. In het instituut ontdekte men al snel dat dove kinderen als vanzelf dansbewegingen uitvoerden, zonder zich er altijd van bewust te zijn. Met oefenen zouden kinderen in staat zijn niet alleen het verschil te voelen in lengte en intensiteit van tonen, maar ook verschillen in toonhoogte.

GOED VOOR DE GEZONDHEID

Men hechtte ook waarde aan muziek in verband met de lichamelijke conditie en mogelijkheden van kinderen. Dat was vooral het geval bij zingen, waarbij kinderen moesten neuriën op een stomme 'e'. Ook het spelen op een krachtig blaasinstrument zoals klarinet of saxofoon zou goed

zijn voor de ademhaling en spieren. De speciale bewegingen van het strottenhoofd en de longen, maar ook van de romp, maakten kinderen bewust van hun lichaam en leerden hen een goede adembeheersing.

Het instituut in St-Michielsgestel was naar roomse traditie uitgesplitst in een meisjes- en een jongensschool. De eerste proefnemingen met muziek begonnen op de meisjesschool. Daarvoor werd een Hammondorgel aangeschaft dat in contact stond met een klankkast. Om kinderen eraan te laten wennen begonnen de meisjes met het voelen van het geluid aan de klankkast. Daarvoor waren vele oefeningen geschikt zoals opdrachten waarbij het kind de hand op de klankkast moest houden als er geluid of vibratie was en eraf als dit niet het geval was. Hierdoor kregen de leerlingen oefeningen in maat en ritme. De volgende oefeningen bestonden dan uit het vergroten van de afstand tot de klankkast waarbij toch vibraties van muziek konden worden waargenomen in het lijf. Zulke opdrachten vormden het begin voor talloze oefeningen in het onderscheiden van hoge en lage tonen, snel en langzaam, droevig en blij en de daarbij passende bewegingsoefeningen op muziek. De leerlingen gaven een demonstratie van het spelen en ritmisch dansen op muziek in de jaarvergadering van de VEDON, de Vereniging van Dovenonderwijzers, op 18 juni 1942.⁴ Kinderen leerden ook noten lezen, van elkaar onderscheiden en zelfs waarnemen en oefenden met zang- en speelspelletjes.⁵ In 1942 kwam een nieuwe zuster naar het instituut (zuster Irene), die veel belangstelling voor dit onderwijs had en zich er verder op ging toelagen. Door een toeval kwam het instituut net na de Tweede Wereldoorlog in contact met een balletdanse-res, bij wie twee zusters, de nodige danslessen ontvingen. Twee dansende nonnen in habijt, dat moet een bijzonder gezicht zijn geweest. Dit was een unicum in de toenmalige rooms-katholieke kerk. Na twee cursusjaren behaalden ze hun diploma.⁶ Hun faam bereikte het buitenland door middel van lezingen van Van Uden. Het gevolg was dat de twee 'dansende nonnen' met leerlingen regelmatig naar het buitenland togen om daar een demonstratie te geven. Daarvoor kwamen alle kinderen in aanmerking en dus niet alleen de besten. Zij bezochten in 1950 de paus in Rome en in 1958 een internationaal congres over dovenonderwijs in Manchester in Engeland.⁷

ACHTERGRONDEN

Aan het muziekonderwijs lag een visie op dove kinderen ten grondslag. Muziek zou een positieve invloed op hun gevoelsleven hebben dat Van Uden omschreef als 'primitief en dikwijls ontstellend laag bij de grond, zonder veel nuance, star, niet zo gemakkelijk te bereiken of op gang te brengen, terwijl – wanneer het eens op gang komt – het dikwijls weer al te diep bewogen wordt, zonder rem, zonder beheersing en dus onevenwichtig'.⁸

Ze hebben nogal eens weinig zelfkritiek, zijn snel over het paard getild, weten geen maat te houden, zijn afhankelijk en beroepen zich daarom snel op anderen, en hebben gebrek aan psychische energie, zo stelde Van Uden. Hij was ervan overtuigd dat muziek kon helpen meer balans te krijgen in de 'oppervlakkigheid, leegheid en een zekere openheid en doorzichtigheid als nietszeggend doorschijnend glas' om kunnen keren in het tegendeel.⁹ Voor een belangrijk deel was die gemoedsgesteldheid, volgens Van Uden, het gevolg van gebrek aan taalontwikkeling en de impact van de doofheid op de lichamelijke toestand.

3. Van Uden 1947, 48.
4. Algemeen Verslag, 1943, 8.
5. Van Uden, 1947, 50-52.
6. De dansende non, 2003, 2.
7. De dansende non, 2003, 2.
8. Van Uden, 1948, 142.
9. Ibid., 1948, 142.

10. Ribid., 1948, 143-144.
11. Simon, Groen & Van Overbeek, 1949, 53-64.
12. Reichling, 1951, 62.
13. Stevens, 2005.
14. Zie www.kentalis.nl.

Het muziekonderwijs dat hem voor ogen stond was niet zomaar het beroeren van het gemoed van dove kinderen, maar ging veel dieper. Kinderen moesten als het ware sterk worden geprikkeld tot een beleving van de muziek die alles in het lijf doordringt.

'Ons ideaal is, dat bij het doofstomme kind het vibratiegevoel, de beweging van de stem, de ademhaling, de rompstand en de dans één vast aaneengesmeed geheel wordt, en dat dit alles vol zit van eigen belevenissen. Dán hebben ze de muziek totaal in zich opgenomen, voorzover dit voor doofstommen mogelijk is. Dán is de muziek a.h.w. dóór hun psyche hééngegaan. Dán gaat de gevoelde muziek zich steeds sterker en steeds mooier in beweging ontladen. En dán gaat er ook vormende waarde vanuit.'¹⁰

Tallose kinderen hebben zo in St. Michielsgestel niet alleen leren genieten van het waarnemen van muziek, maar ook van zingen, een muziekinstrument bespelen en dans. Een enkeling werd zelfs na de opleiding piano-stemmer! In 1940 was men begonnen met muziek in de jongste meisjesgroepen, maar acht jaar later was muzikale vorming in alle klassen doorgevoerd, zelfs zo dat alle leerjaren elke dag een half uur muziek kregen. Gaandeweg waren andere dovenscholen ook overtuigd geraakt van het nut van muziek voor de ontwikkeling van het dove kind en werd muziek ook op andere scholen geïntroduceerd. Dat werd nog bevorderd door de grote waarde ervan voor de taalontwikkeling, de spreekvaardigheid en het articulatieonderwijs. Als kinderen hadden geleerd vibraties waar te nemen en op grond daarvan geluiden te onderscheiden, dan zou dat ook invloed hebben op melodieuze spreken en articuleren en het waarnemen van gesproken taal. Daartoe was men op het spoor gezet door de Amsterdamse hoogleraar Reichling, die proefnemingen had gedaan met het spreken van woorden in de oorschelp van kinderen. De resultaten waren opmerkelijk en kwamen overeen met de proefnemingen van de Hongaar Gustav Bárczy. De ontwikkeling van de geluidstechniek hielp daarbij. Kinderen konden daardoor ook meer hun eigen stem horen en zo zelfcontrole toepassen.¹¹ Bovendien had taalwetenschappelijk onderzoek naar de taalontwikkeling van horende kinderen geleerd dat zij beginnen met het spreken van contrasterende klanken. Het dovenonderwijs zou die natuurlijke methode moeten navolgen.¹²

TOT SLOT

Muziek vormde sinds 1945 een belangrijk middel in het onderwijs aan kinderen met een auditieve beperking. Dat daaraan oorspronkelijk een visie ten grondslag lag, die niet bepaald positief te noemen is, is een saillant gegeven. Dove kinderen zouden een primitief gevoelsleven hebben, weinig zelfkritiek kennen en zich afhankelijk opstellen. Op die visie zou overigens al snel kritiek komen, toen na 1960 gebaren gaandeweg weer in de belangstelling kwamen. Doven zelf hebben daaraan in hoge mate bijgedragen. Zij wilden niet meer als deficiënt beoordeeld worden maar als volwaardige mensen met een eigen taal, de gebarentaal, en cultuur.¹³ Het resultaat is dat tegenwoordig gebaren een volwaardige plaats in het dovenonderwijs hebben. Muziek vormt daarin nog steeds een belangrijk onderdeel.¹⁴

LITERATUUR

- Algemeen Verslag van de 26ste Algemene Vergadering op donderdag 18 juni 1942 (1943). *Tijdschrift voor Doofstommenonderwijs*, 16, 1-10.
- Buyens, M (2005) *De dove persoon. Zijn gebarentaal en het dovenonderwijs*. Antwerpen/ Apeldoorn: Garant.
- De dansende non. Muziek- en dansonderwijs in het Instituut voor Doven. (2003). *Erasmusplein* 14(2).
- Reichling, A. (1951). Een nieuwe methode voor spreekonderwijs aan doofstommen? *Tijdschrift voor Doofstommenonderwijs*, 20, 57-65.
- Rietveld-van Wingerden, M. & Tijsseling, C. (2010). *Ontplooiing door communicatie. Geschiedenis van het onderwijs aan doven en slechthorenden in Nederland*. Antwerpen/ Apeldoorn: Garant.
- Simon, H.Th, Groen, J.J. & Overbeek, H. (1949). Enige hoofdstukken uit het jaarverslag over 1948 van het Instituut voor Doofstommen te Sint-Michielsgestel. *Tijdschrift voor Doofstommenonderwijs*, 18, 53-64.
- Stevens, H. (2005). *Van vreemdeling in eigen land naar volwaardig burgerschap door gebarentalen*. Lezing ter gelegenheid van International Congress for the Education of the Deaf, ICED, Maastricht, 17-20 juli.
- Van Drunen, P. (2003). *Tussen traditie en vernieuwing. Zestig jaar SON-tests*. Amsterdam: Boom.
- Van Uden, A. (1947). Muziekonderwijs op het Instituut voor Doofstommen te St. Michielsgestel. *Tijdschrift voor Doofstommenonderwijs*, 16, 48-53.
- Van Uden, A. (1948). Trillingswaarneming. *Tijdschrift voor Doofstommenonderwijs*, 17, 140-170.

